

Dževad HODŽIĆ

SOCIJALNI ŽIVOT U ISLAMU*

Sažetak

Društveni aspekt života muslimana ima uporište u islamskim normativnim izvorima. Oni pozivaju islamske vjernike na solidarnost i dobročinstvo prema svim ljudima te na međusobno pomaganje, bez čega bi vjera bila puhi formalizam. Socijalno angažiranje je sastavni dio bogoslužja. Najvažnije islamske institucije u kojima ono dolazi do izražaja jesu zekat, sadakatul-fitr, fidja, keffaret i kurban, koji vjernika obvezuju da odvajaju dio materijalnih dobara za socijalne i karitativne potrebe, te vakuf kao vjerski motivirana zaklada za socijalne, prosvjetne, kulturne, vjerske i humanitarne svrhe. Prvu skupinu institucija autor predstavlja u kontekstu socijalnog aspekta bogoslužja, jer su i vezane uz bogoslužje, dok zasebno govori o instituciji vjerskih zaklada (vakufa) i o njihovoj socijalnoj dimenziji. Različite svrhe kojima vakufi u povijesti islama služe - primjerice prehrana siromaha i putnika, školovanje đaka i studenata, izgradnja vodovoda, mostova, bolnica, knjižnica - pokazuju da oni imaju veliku socijalnu važnost u muslimanskim zajednicama i društvima. U tradicionalnim muslimanskim društvima, u klasičnoj kulturi i civilizaciji islama vakufi su zapravo vršili ukupnu socijalnu funkciju moderne države.

Društveni karakter života u islamu vošestruko se naglašava u islamskim normativnim izvorima (Kur'anu i Poslanikovoju praksi) i očituje se u mnogim islamskim institucijama. Islam je vjera zajednice (džemata). čak je i molitva (namaz) bolja ako se obavi u zajednici (džematu). Hadždž kao jedna od pet temeljnih islamskih vjerskih dužnosti sadrži temeljnu poruku jednakosti, jedinstva i solidarnosti svih ljudi na univerzalnoj osnovi zajedničkog porijekla čovječanstva i odgovornosti pred Stvoriteljem. U kur'anskoj objavi i Muhammedovoj poslaničkoj praksi muslimane se poziva na solidarnost, dobročinstvo, međusobno potpomaganje, bratstvo i zajedništvo. Bog u Kur'anu kaže: „Nećete postići dobročinstvo sve dok ne

* Predavanje održano na međureligijskom kolokviju „Katolici i muslimani“ 13. studenoga 1999. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu.

budete dijelili ono što vam je drago“ (Ali Imran: 92). Bog u Kur'anu odriče vrijednost formalizmu u vjeri: „Nije dobročinstvo u tome da Istoku ili Zapadu okrećete lica svoja, nego su dobročinitelji oni koji od imetka, premda im je srcu mio, daju rodbini, siročadi, i ubogima, i putnicima, i prosjacima i za oslobađanje iz ropstva...“ (al-Baqara: 177). Mnogo je stavaka (ajeta) u Kur'anu u kojima Bog poziva ljude da čine drugima dobro, da udjeljuju od imetka koji im je Bog darovao, da dijele milostinju, da pomažu siromašne, slabe, nemoćne, bolesne. Dobrota i dobročinstvo prema svim ljudima na više se mjesta u Kur'anu povezuje sa samom vjerom (iman) i bogoštovanjem (ibadet): „Allahu robujte, i nikoga Njemu jednakim ne smatrajte, i roditeljima dobročinstvo činite, i rodbini, i siročadi, i siromasima, i susjedima bližnjima i susjedima daljnjima, i prijateljima, i putnicima, i onima koji su u vašem vlasništvu! A Allah doista ne voli one koji se ohole, koji se gordo upinju, one koji škrtare i svijetu naređuju da škrt bude, i koji kriju ono što im je Allah iz Svoga izobilja podario...“ (En-Nisa: 36-37). Poslanik islama govoraše da je najbolji onaj čovjek koji najviše koristi ljudima, da je bolja ruka koja udjeljuje od one koja prima, da treba dijeliti tajno itd. Socijalno angažiranje u islamu postavlja se kao integralni dio bogoslužja (ibadet).

Najvažnije institucije u islamu u kojima se očituje socijalni angažman muslimana su: zekat, sadakatul-fitr, fidja, keffaret, kurban i vakuf.

Socijalni aspekt bogoslužja (ibadeta)

Zekat predstavlja jednu od pet temeljnih vjerskih dužnosti u islamu a sastoji se u tome da je svaki imućan musliman dužan svake godine u socijalne i humanitarne svrhe darivati 2,5% od viška svoga imetka. Zanimljivo je istaknuti da se dužnost zekata u Kur'anu najčešće dovodi u izravnu vezu s dužnošću obavljanja molitve (salat). Važno je također da se zekat u islamu shvaća kao stroga religijska, odnosno moralna dužnost. Etimološko značenje riječi zekat izvedeno je iz korijena koji označava čišćenje i spasenje. Zekat se primarno udjeljuje siromašnima, slabima i nemoćnima.

Sadakatul-fitr je također vjerska dužnost imućnijih vjernika. Ova se dužnost sastoji u tome da se svake godine na kraju mjeseca posta (ramazan) za sve članove porodice podijeli milodar siromašnima u iznosu vrijednosti jednodnevne prehrane. I ova se socijalna dužnost u islamu izravno povezuje s vjerom i moralom: Poslanik islama govoraše da post vjernika lebdi između Neba i Zemlje i ne bu-

de primljen (makbul) od Boga sve dok se ne podijeli sadakatul-fitr. Ova se dužnost tradicionalno u životu muslimanskih zajednica izvršava u najvećoj mjeri.

Fidja je specifična dužnost u islamu koja ima socijalni karakter i karitativnu svrhu. Naime, oni vjernici koji iz zdravstvenih ili starosnih razloga nisu u mogućnosti postiti, dužni su podijeliti takozvanu fidju, a to znači nahraniti siromašnoga za svaki propušteni dan posta.

Keffaret je također specifična dužnost u islamu u kojoj se ogleda socijalna i karitativna poruka islama. Institucija keffareta sastoji se u osiguravanju Božjeg oprost za počinjeni grijeh materijalnim odricanjem u korist siromašnih.

Institucija *kurbana* ima izrazito socijalni karakter. Naime, svi imućniji muslimani dužni su svake godine u danima Hadžijskog, odnosno Kurbanaskog bajrama učiniti žrtvu tako što će žrtvovati bravče starije od jedne godine ili neku drugu veću domaću životinju te meso podijeliti siromašnima, rodbini, susjedima i prijateljima. Koža i vuna od kurbana također se mora podijeliti u općekorisne svrhe. Kurbanско meso dijeli se i susjedima koji nisu muslimani.

Socijalna dimenzija vjerskih zaklada (vakufa)

Institucija *vakufa* je od najveće važnosti za islamski socijalni život u islamu. U najopćenitijem značenju vakuf predstavlja vjerski motiviranu, dakle pobožnu zakladu u različite socijalne, prosvjetne, kulturne, vjerske i humanitarne svrhe. Zapravo - spomenimo samo najvažnije vjersko-pravne (šerijatske) odredbe - pod vakufom se podrazumijeva stvar koja, dok zadržava svoju supstanciju, donosi prihod i od koje se vlasnik odriče ugovorivši da se prihod koristi u dozvoljene i općekorisne, najčešće socijalne svrhe. Utemeljitelj (vakif) mora imati puno pravo raspolaganja nad svojim vlasništvom. On mora, stoga, biti u punom posjedu svojih duševnih funkcija, biti zreo i slobodan čovjek. On mora, nadalje, imati neograničeno vlasništvo nad predmetom darovanja. Darivanja nemuslimana vrijede samo ako su namjerena za svrhu koja nije nespojiva s islamom. Predmet darovanja mora biti od trajne naravi i donositi prihod ili dobit tako da su to prvenstveno nekretnine.

Uprava nad vakufom jest u rukama nazira ili mutevelije koji dobiva plaću za tu službu. Prvi upravljač je, obično, imenovan od utemeljitelja (vakifa). često je to sam utemeljitelj. Kadija (sudac) ima

pravo nadzora, on imenuje upravljače i, ako treba, razrješava ih dužnosti.

Namjene u koje će se upotrijebiti prihodi ovise o uvjetima koje je postavio utemeljitelj u aktu o zavještanju (vakufnami). Različite svrhe kojima služe vakufi u povijesti islama najbolje pokazuju socijalnu važnost ove institucije u muslimanskim zajednicama i društvima. Tako, na primjer, mnogi su muslimani utemeljivali vakufske zadužbine za prehranu siromašnih, za školovanje đaka i studenata, za bogomolje, za sufijske tekije, za putnike. Mnogo je vjerskih zadužbina u povijesti islama koje su namijenjene za javne kuhinje, javna kupatila, česme, vodovode, bezistane, mostove, bolnice, biblioteke itd. Među svrhama kojima služe vakufi u povijesti socijalnog života u islamu nalazimo i one za prehranu ptica u zimskom razdoblju, prehranu pasa, udaju ili ženidbu siromašnih mladenaca itd.

Povijest praktične darežljivosti u islamu najvećim svojim dijelom sadržana je u povijesti vakufa. Sredstva iz pobožnih zaklada već od ranih dana islama bila su određivana za ishranu siromašnih i putnika. Tako se podjela kruha siromašnima i vode petkom vršila po mnogim džamijama u vrijeme Fatimida. U mamelučkom Kairu, osim profesorima i studentima El-Azhara, dnevno su se dijelili obroci tisućama potrebnih. Posebna pažnja u islamskoj tradiciji poklanjana je putnicima. U Osmanlijskom Carstvu u mnogim džamijama djelovale su kuhinje za sirotinju. U Carigradu je u 17. stoljeću bilo 19 takvih kuhinja. Zapravo, u tradicionalnim muslimanskim društvima, u klasičnoj kulturi i civilizaciji islama vakufi su vršili ukupnu socijalnu funkciju moderne države. Ta okolnost doprinosila je socijalnoj stabilnosti i islamskom sadržaju društvenog života kroz povijest unatoč različitim političkim odstupanjima, smjenama vlasti, država i vladara. Drugim riječima, socijalna sigurnost i stabilnost u tradicionalnim muslimanskim društvima nije bila djelo države nego pobožnih muslimana, koji su motivirani vjerom u Boga nastojali da učine što veće i trajnije dobro za ljude. Jer, dobrota i dobroćinstvo samo su druga imena za vjeru u Boga i Sudnji dan.

LA VITA SOCIALE NELL'ISLAM

Riassunto

L'aspetto sociale della vita dei musulmani ha il suo punto d'appoggio nelle fonti normative dell'islam. In esse i fedeli musulmani vengono

invitati alla solidarietà e beneficenza verso tutti gli uomini e all'aiuto vicendevole, altrimenti la fede sarebbe ridotta a mero formalismo. L'impegno sociale è parte integrante del culto divino. Le istituzioni più importanti, nelle quali esso è manifestato, sono prima di tutto „zekat“, „sada-katul-fitr“, „fidja“, „keffaret“ e „kurban“, che in diversi modi obbligano i fedeli a mettere dei beni materiali a parte per i fini sociali e caritativi, come anche „vakuf“, oppure fondazione, religiosamente motivata e destinata per i fini sociali, culturali, religiosi e umanitari. Presentando il primo gruppo di queste istituzioni, l'autore le mette in relazione con il culto divino, perché sono per definizione legate a questo, mentre dell'istituzione delle fondazioni religiose („vakuf“) e della loro dimensione sociale se ne parla piuttosto in vista della loro importanza storica per i musulmani e per la società islamica. Dalla diversità dei fini per i quali servivano, risulta che nelle società islamiche tradizionali, nella cultura e civiltà classica dell'islam, queste fondazioni coprivano completamente la funzione sociale dello Stato moderno.